

This project is funded by the Rights, Equality & Citizenship Programme of the European Union

Prehrambeno-tehnološka škola
Zagreb

EVALUACIJA UČINKA RADIONICA PROVEDENIH U SKLOPU PROJEKTA

Seksualno nasilje – edukacijski i preventivni program“

SNEP program

(engl. „Sexual Violence – Educational and Prevention program“)

SVEP Program

Izvještaj pripremila:

izv. prof. dr. sc. Silvana Ručević

Osijek, svibanj 2020.

This impact assessment report was funded by the European Union's Rights, Equality and Citizenship Programme (2014-2020) within the project „Sexual Violence - Educational and Prevention Program“. The content of this document represents only the views of the Women's Room and is her sole responsibility. The European Commission does not accept any responsibility for use that may be made of the information it contains. Women's Room is the coordinator of the „SVEP Program“ and partner organizations are Ombudswomen for Children, Blue Phone, High School Ivan Švear Ivanić Grad, Bernardin Frankopan Gymnasium and Vocational High School Ogulin, Economic and Tourist School Daruvar, Craft High School Osijek, Medical High School Osijek and High School of Food Technology Zagreb.

Sadržaj

1. OPĆENITO O PROJEKTU.....	3
1.1. Ciljana skupina-MLADI-kvantitativna i kvalitativna analiza odgovora	3
1.1.1. <i>Sudjelovanje u prethodnim sličnim radionicama i znanje o temi radionica</i>	<i>3</i>
1.1.2. <i>Osobni doživljaj nasilja i procjena rasprostranjenosti nasilja</i>	<i>3</i>
1.1.3. <i>Zadovoljstvo radionicama</i>	<i>4</i>
1.1.4. <i>Korisnost radionica</i>	<i>5</i>
2. EVALUACIJA UČINKA	7
2.1. Znanje.....	7
2.2. Podržavanje mitova o seksualnom nasilju	8
2.3. Empatija.....	10
2.4. Odnos znanja, empatije i podržavanja mitova o seksualnom nasilju	11
3. OPĆI ZAKLJUČAK.....	13
4. LITERATURA	14

1. OPĆENITO O PROJEKTU

1.1. Ciljana skupina-MLADI-kvantitativna i kvalitativna analiza odgovora

1.1.1. Sudjelovanje u prethodnim sličnim radionicama i znanje o temi radionica

U razdoblju u kojem se provodila evaluacija ukupno je **1819 mladih korisnika projekta** iz 31 različite škole (trogodišnje, četverogodišnje i petogodišnje strukovne škole i gimnazije) **ispunilo evaluacije u sve tri faze**, odnosno prije provedbe radionica (T0) te tjedan (T1) i mjesec dana (T2) od zadnje provedene radionice. Od toga je njih 67.7% bilo ženskog spola. Dob korisnika projekta kretala se između 14 i 19 godina, s prosječnom dobi od 15.92 godina. Otprilike polovica korisnika ovog projekta (54.7%) je već sudjelovala u radionicama s temom prevencije nasilja, pri čemu je njih 10.4% sudjelovalo samo na radionicama kojima je tema bila seksualno nasilje, 27.3% ih je sudjelovalo samo na radionicama kojima je tema bila elektroničko nasilje, dok su preostali sudjelovali na radionicama s obje teme. Većina radionica održana je u školi (95.2%), dok su preostali navodili različite udruge, učenički dom i sl. Učenici su svoje znanje o različitim oblicima nasilja prije provedbe preventivnih radionica najčešće procjenjivali dobrim ili vrlo dobrim, pri čemu se procjena znanja nije razlikovala s obzirom na dob, odnosno razred sudionika (od prosječna ocjena 1. razred = 3.87 do prosječna ocjena 3. razred = 3.89) te rod sudionika.

Dakle, u skladu s ciljevima projekta, prema rezultatima evaluacija, „**tipični**“ korisnici ovog projekta bili su **mladi u dobi od 14 do 19 godina**. Kao jedan od pozitivnih primjera treba istaknuti da su u njega uključena i mladi koji ranije nisu sudjelovali niti u jednoj radionici na temu prevencije nasilja, bilo seksualno bilo elektroničkog (45%). S druge pak strane, zabrinjava da unatoč velikom broju radionica/projekata na temu prevencije različitih oblika nasilja u Hrvatskoj još uvijek postoje mladi koji ranije nisu obuhvaćeni tim radionicama, barem na satu razrednika kao dio obaveznog školskog kurikuluma! Osim toga, čak i oni koji su ranije sudjelovali u radionicama slične tematike su svoje znanje najčešće procjenjivali dobrim ili vrlo dobrim. Iako bi se ove procjene mogle smatrati zadovoljavajućima, opravdano se može postaviti pitanje koliko je znanje onih koji nisu sudjelovali u ovom ili drugim, sličnim projektima.

1.1.2. Osobni doživljaj nasilja i procjena rasprostranjenosti nasilja

Sudionici su odgovarali na 23 pitanja u kojima su trebali **označiti jesu li ikada doživjeli neki od oblika seksualnog nasilja** (od slanja neželjenih seksualnih poruka do prisiljavanja na seksualne odnose primjernom fizičke sile) od strane člana uže i/ili šire obitelji, romantičnog

partnera, prijatelja, poznanika i/ili nepoznate osobe. Rezultati evaluacije sugeriraju da je svaki četvrti sudionik doživio neki oblik seksualnog nasilja od strane poznanika i/ili nepoznate osobe, a svaki osmi od strane prijatelja ili romantičnog partnera. Pri tome su djevojke češće, u odnosu na mladiće, izvještavale o doživljaju pojedinih oblika seksualnog nasilja od strane partnera, poznanika i nepoznatih osoba. Ukoliko se usporede po dobi, učenici 2. razreda srednje škole češće su izloženi nasilju od strane različitih počinitelja, kao i većem broju različitih oblika nasilja što ih čini posebno ranjivom skupinom. Unatoč tome, sudionici smatraju da je rasprostranjenost nasilja među mladima osrednja. Moguće je da mladi određene pojavne oblike seksualnog nasilja ne prepoznaju kao takve što se može vidjeti i iz podatka da 66% mladih koji su prema popisu različitih oblika seksualnog nasilja doživjeli neki njegov oblik u kasnijim pitanjima eksplicitno navode da nisu bili izloženi seksualnom nasilju. Pri tome se najčešće radi o mladima koji su doživjeli nasilje u romantičnim ili prijateljskim odnosima. Suprotno tome, oni koji su nekome prijavili ili su razgovarali o doživljenom su najčešće doživjeli neki oblik nasilja od strane nepoznate osobe ili poznanika. U pravilu, djevojke su češće prijavljivale doživljeno nasilje, barem prijateljima, dok su mladići kao razloge neprijavlivanja najčešće navodili „sram“. Općenito, mladi koji su imali iskustvo seksualnog nasilja češće su navodili da znaju nekog drugog sa sličnim iskustvom. Iz navedenog slijedi da mladi često nisu niti svjesni da su izloženi seksualnom nasilju, posebice ukoliko se ono doživljava u bliskim odnosima. Ono što dodatno zabrinjava je da se većina mladih zbog doživljenog seksualnog nasilja obratila za pomoć svojim prijateljima, dok je postotak onih koji su tražili pomoć odgovornih odraslih osoba (npr. roditelja ili nastavnika) ili institucija (npr. policija) iznimno mali. Osim toga, osobni doživljaj nasilja nije bio povezan s procjenom znanja o temi radionice (od $r_{\text{nasilje doživljeno od prijatelja}} = -.01, p > .05$ do $r_{\text{nasilje doživljeno od strane člana obitelji}} = -.04, p > .05$). Dakle, većina seksualnog nasilja koje mladi doživljavaju ostaje neprepoznata i neprijavljena!

1.1.3. Zadovoljstvo radionicama

Također je provjereno i **zadovoljstvo različitim aspektima provedenih preventivnih radionica**, poput zanimljivosti radionica, načina rada voditelja radionica, trajanje radionica i originalnost radionica. Bez obzira na prethodno iskustvo s drugim sličnim radionicama korisnici projekta su različite aspekte preventivnih radionica procjenjivali podjednako visokim ocjenama, uglavnom ocjenom vrlo dobar. Najviša ocjena dobivena je za način rada izvoditelja radionica, a najniža za trajanje radionica (uglavnom su učenici navodili da je tema seksualnog nasilja vrlo složena te da je potrebno više vremena kako bi se detaljnije obradila). Pri tome su sve tri radionice, odnosno njihove teme bile ocijenjene podjednako visoko. Da podsjetimo, u

svakom razredu je bila naglašena jedna tema, odnosno u 1. razredu – Seksualno nasilje i seksualno nasilje u obitelji, u 2. razredu – Elektroničko seksualno nasilje i zaštita od elektroničkog seksualnog nasilja, a u 3. razredu – Seksualno nasilje u mladenačkim vezama te prepoznavanje i zaštita od seksualnog nasilja u mladenačkim vezama.

Iako prethodno znanje o temi nasilja nije bilo povezano sa zadovoljstvom provedenim aktivnostima, oni koji su svoje prethodne znanje procjenjivali višim su i aktivnije sudjelovali. Moguće je da su se oni mogli bolje (interaktivno) uključiti u pojedine aktivnosti te su stoga i njihove procjene vlastite angažiranosti i izražavanja mišljenja više. Djevojke su bile značajno zadovoljnije s različitim aspektima radionica, a jedan od mogućih razloga je da su se djevojke mogle lakše identificirati sa žrtvom seksualnog nasilja, kako u obitelji tako i u romantičnim vezama. Usprkos značajnim razlikama, mladići su zadovoljstvo radionicama procjenjivali vrlo dobrom ocjenom.

1.1.4. Korisnost radionica

Korisnost provedenih radionica općenito procijenjena je dobrom ili vrlo dobrom ocjenom, a oni koji su korisnost procijenili ocjenama 1 ili 2 (6.6% u T1 te 9.4% u T2) su svoje procjene pojasnili odgovorima poput „Nisam saznala ništa što već nisam znala, ali smo barem razgovarali o tome“, „Nismo naučili ništa novo što već nismo znali“ ili „Znam sve što ste rekli“. Uglavnom se radi o mladićima i/ili mladima koji su ranije sudjelovali u radionicama kojima je tema bila nasilje u romantičnim odnosima. Unatoč tome što su pojedini učenici kao razloge niže procjene korisnosti radionica navodili da već sve znaju o temi, sudjelovanje na prethodnim radionicama sa sličnom temom nije bila povezano s procjenom korisnosti preventivnih radionica. Drugim riječima, provedene radionice ponudile su i nešto novo učenicima u odnosu na prethodne radionice/edukacije. Općenito, sve tri radionice, odnosno njihove teme su procijenjene podjednako korisnima (od prosječna ocjena_{3. razred_T2} = 3.50 do prosječna ocjena_{1. razred_T1} = 3.93).

Slično tome, samoprocjena znanja prije provedbe radionica nije bila povezana s procjenom korisnosti. Dakle, bez obzira na predznanje učenici su se mogli podjednako uključiti u pojedine aktivnosti, odnosno podjednako su radionice procjenjivali korisnima. Također, procjena korisnosti radionice nije bila značajno povezana niti s temom radionice niti s osobnim doživljajem nekog od pojavnih oblika seksualnog nasilja (od strane člana uže/šire obitelji, romantičnog partnera, prijatelja, poznanika ili nepoznate osobe). Drugim riječima, mladi različite dobi i različitog osobnog iskustva s doživljavanjem pojedinih oblika nasilja su radionice procjenjivali podjednako korisnima. No, djevojke su sve radionice, bez obzira na

temu, procjenjivale korisnijima od mladića (od prosječna ocjena^{3. razred_djevojke} = 3.63 do prosječna ocjena^{1. razred_djevojke} = 4.04). Ovaj podatak ne iznenađuje s obzirom da su žrtve seksualnog nasilja gotovo uvijek žene. No, unatoč toj razlici i mladići su korisnost radionica procjenjivali umjereno (od prosječna ocjena^{3. razred_mladići} = 3.24 do prosječna ocjena^{1. razred_mladići} = 3.69). Zaključno, unatoč visokim ocjenama korisnosti radionica nekoliko je sudionika, posebice djevojaka istaklo da bi se s radionicama trebalo krenuti što ranije, čak i u osnovnoj školi.

Mladima su postavljena i pitanja **što im se najviše sviđjelo na radionicama te što su novo naučili tijekom radionica**. Općenito, najviše im se sviđio način rada jer je način prezentiranja, odnosno korištenje videa/kratkih isječaka te razgovor, odnosno rasprava o određenim temama tijekom kojih su mogli iznositi svoje mišljenje ili dobiti odgovor na konkretno pitanje prilagođen njima. Stoga bi se i u budućim projektima/radionicama trebala koristiti slična metodologija rada.

Ukupno uzevši, iako je polovica sudionika ovog projekta već sudjelovala u radionicama na temu nasilja te su svoje znanje procjenjivali dobrim ili vrlo dobrim, s obzirom na prethodne rezultate, nužno je nastaviti s edukacijom i informiranjem mladih o problemu i prevenciji različitih pojava oblika seksualnog nasilja, što je i jedan od ciljeva ovog projekta. Kao što su neki sudionici ovog projekta naveli, s radionicama bi se trebalo krenuti što ranije, čak i u osnovnoj školi, pri čemu bi se trebala zadržati dosadašnja metodologija rada, odnosno korištenje medija koji su interesantni ili atraktivni mlađim generacijama i rasprava na određenu temu.

2. EVALUACIJA UČINKA

Evaluacija učinka je proces kojim se određuje stupanj ostvarenja ciljeva projekta/aktivnosti u odnosu na postignute rezultate. Drugim riječima, njome se traži odgovor na pitanje koje je razlike na kraju provedbe napravio projekt (radionica) u odnosu na početno stanje, odnosno početak provedbe (T0). Evaluacija učinka provedena je nakon sedam dana (T1) od početka provedbe radionice te nakon mjesec dana (T2). Kako su u različitim razredima provedene različite radionice za očekivati je da će i učinak istih biti različit. Stoga su u nastavku prikazani podaci za sve točke procjene, kao i njihova usporedba po razredima, odnosno radionicama. Osim toga, sva istraživanja (npr. Jimenez i Abreu, 2003; Slavikovski, 2018; Xenos i Smith, 2001) ukazuju na to da muškarci u većoj mjeri podržavaju mitove i predrasude o seksualnom nasilju te okrivljuju žrtve i brane počinitelje. Stoga su ispitane i rodne razlike.

S obzirom na ciljeve projekta praćeni su (a) **znanje**, (b) **podržavanje mitova o seksualnom nasilju** i (c) empatija prema osobama koje su doživjele seksualno nasilje.

2.1. Znanje

U sklopu ove evaluacije **znanje** je mjereno kroz samoprocjene i nizom pitanja, poput „*Izlaganje djece pornografskim materijalima je kazneno djelo*” na koje su učenici trebali točno odgovoriti nakon odslušanih radionica („test“ znanja). Samoprocjenu, odnosno „test“ znanja učenici su ispunjavali prije početka edukativnih radionica (T0) te nakon provedenih radionica, odnosno nakon sedam dana (T1) te nakon mjesec dana (T2).

Općenito, u sva tri razreda, odnosno neovisno o temi preventivnih radionica znanje bilo da je mjereno samoprocjenom bilo da je mjereno „testom“ znanja se značajno povećalo nakon provedbe radionica. Radionice namijenjene različitim razredima su bile podjednako učinkovite u povećanju znanja.

Iako se mladići i djevojke nisu razlikovali prema samoprocjeni znanja, djevojke su postizale više rezultate na „testu“ znanja od mladića. Treba napomenuti da su mladići češće navodili da im provedene radionice neće biti od koristi u budućnosti jer „*Mislim da mi se to nikada neće dogoditi u realnom životu*“, „*Ne znam tko bi mene mogao silovati. Nigdje ne idem sam. Uvijek sam s roditeljima ili prijateljima.*“ ili „*Nikad nisam bio u situaciji seksualnog nasilja i sumnjam da ću bit*“. Dakle, moguće je da zbog predodžbe da se seksualno nasilje događa samo ženama mladići nisu obraćali pozornost na određene informacije tijekom provedbe radionica pa nisu niti točno odgovarali na „testu“ znanja.

U odnosu na evaluaciju prije provedbe preventivnog programa, i nakon tjedan i nakon mjesec dana od provedbe posljednje preventivne radionice mladi su navodili veći broj oblika seksualnog nasilja, te su poznavali više institucija koje se bave zaštitom prava djece. Tako su, na primjer, prije provedbe preventivnih radionica mladi kao oblike seksualnog nasilja navodili „silovanje“, „diranje/šlatanje“ ili „tjeranje na seks/vođenje ljubavi pod prisilom“. Nakon provedbe radionica, uz već navedeno, su spominjali „slanje neželjenih poziva/poruka/fotografija seksualnog sadržaja sexting“, „stalking“, te „verbalno nasilje poput seksualnih šala, dobacivanja, catcalling itd.“. Od institucija su prije provedbe preventivnog programa najčešće navodili Centar za socijalnu skrb (CZSS) i policiju, dok je nakon mjesec dana od provedbe radionica većina učenika navodila dvije i više institucija, a kao najčešći odgovori su se javljali Plavi telefon, Hrabri telefon, policija, CZSS te Ženska soba. No, ono što zabrinjava da se gotovo trećina sudionika čak i nakon provedenih radionica nije mogla sjetiti naziva institucija, čak niti policije što sugerira da je nužno nastaviti s provedbom ovakvih radionica.

2.2. Podržavanje mitova o seksualnom nasilju

Uz znanje, kao mjera učinka provedenih preventivnih radionica odabran je i **stupanj podržavanja mitova o seksualnom nasilju**. Procjenu, odnosno u kojoj se mjeri slažu s pojedinim mitovima o seksualnom nasilju učenici su ispunjavali prije početka edukativnih radionica (T0) te nakon provedenih radionica, odnosno nakon sedam dana (T1) te nakon mjesec dana (T2). **Skala** kojom su mjereni mitovi sadržavala je 18 pitanja na koja se odgovaralo na skali Likertovog tipa od pet stupnjeva od 1 = „U potpunosti se ne slažem“ do 5 = „U potpunosti se slažem“. Raspon rezultata za pojedinog sudionika mogao se kretati od 18 do 90, dok je teorijska srednja vrijednost iznosila 42. Viši rezultat ukazuje na veće podržavanje različitih mitova.

Općenito, u sve tri točke evaluacije, bez obzira na razred, prosječne vrijednosti podržavanja mitova o seksualnom nasilju, odnosno stavova prema silovanju prije provedbe radionica kretale su se oko teorijske srednje vrijednosti. Drugim riječima, učenici u ovom istraživanju zapravo nemaju stav, odnosno većinom se niti slažu niti ne slažu s tvrdnjama u korištenoj Skali mitova o seksualnom nasilju. Nakon provedbe radionica prosječne vrijednosti na navedenoj skali bile su niže, posebice u 1. i 3. razredu i ukazivale su na negativne stavove prema silovanju, odnosno nepodržavanje različitih mitova o seksualnom nasilju.

Kao što je već rečeno, u svakom razredu je bila naglašena jedna tema, odnosno u 1.

razredu – Seksualno nasilje i seksualno nasilje u obitelji, u 2. razredu – Elektroničko seksualno nasilje i zaštita od elektroničkog seksualnog nasilja, a u 3. razredu – Seksualno nasilje u mladenačkim vezama te prepoznavanje i zaštita od seksualnog nasilja u mladenačkim vezama. Stoga je ispitan i njihov pojedinačni učinak. Rezultati evaluacije ukazuju da su sve tri obrađene teme, bez obzira je li se tijekom radionica fokusirano radilo na „razbijanju“ pojedinih mitova o seksualnom nasilju učinkovite u smanjivanju njihovog podržavanja. Pri tome se manje podržavanje mitova održalo i nakon mjesec dana od provedbe radionica. Ukoliko se usporede efekti različitih radionica, najveći su dobiveni za radionice na temu Seksualno nasilje i seksualno nasilje u obitelji, nakon čega slijede efekti za radionice na temu Seksualno nasilje u mladenačkim vezama te prepoznavanje i zaštita od seksualnog nasilja u mladenačkim vezama, dok su najmanji efekti utvrđeni za radionice na temu Elektroničko seksualno nasilje i zaštita od elektroničkog seksualnog nasilja. Jedno od mogućih objašnjenja je da se mjereni mitovi većinom odnose na seksualno nasilje licem-u-lice te je zbog toga učinak radionica najmanji za elektroničko seksualno nasilje kod kojeg nerijetko počinitelj nije poznat.

Nadalje, **evaluacijom učinaka pojedinih radionica**, odnosno tema utvrđeno je da su sve tri učinkovite i kod mladića i kod djevojaka u smanjivanju podržavanja mitova o seksualnom nasilju. Pri tome su učinci nešto veći kod djevojaka nego kod mladića, ali kao što je ranije nekoliko puta istaknuto jedan od bitnih čimbenika u podržavanju mitova je i identificiranje sa žrtvom koja je najčešće žena. Općenito, iako se podržavanje mitova na općoj razini kod učenika koji su slušali radionice s različitim temama smanjilo, podržavanje pojedinih mitova je stabilno i vjerojatno ovisi o utjecaju nekih drugih, vanjskih čimbenika. Na primjer, podržavanje mitova „*Silovanje se ne može dogoditi ako su mladić i djevojka u vezi.*” ili „*Kad dečko plati izlazak, normalno je da očekuje seksualni odnos.*“ je dobiveno u brojnim ranijim istraživanjima. Često se silovanje, odnosno seksualno nasilje u vezi ne doživljava „jednako ozbiljnim” kao seksualno nasilje izvan romantične veze. Jedno od mogućih objašnjenja za veće podržavanje mitova „*Ukoliko žrtva nema vidljive fizičke ozljede ne radi se o seksualnom nasilju.*“ ili „*Mladići ne mogu biti žrtve seksualnog nasilja.*“ je da sudionici imaju ideju o „tipičnoj žrtvi silovanja/seksualnog nasilja“.

Ono što je zanimljivo je da su djevojke, kao i mladići ili nakon tjedan ili nakon mjesec dana od provedbe preventivnog programa jače podržavali pojedine mitove o seksualnom nasilju, poput „*Kad dečko plati izlazak, normalno je da očekuje seksualni odnos.*“ ili „*Dodirivanje grudi i stražnjice je izraz prijateljskog koketiranja.*“. Kao najčešće objašnjenje zašto djevojke podržavaju mitove je kako bi izbjegle suočavanje s vlastitom ranjivosti i mogućnošću da i same postanu žrtve takvog stravičnog događaja (Pavković, 2008). Teorija

obrambenih atribucija (Shaver, 1970) govori kako pripisivanje krivnje žrtvi seksualnog nasilja ovisi o percipiranoj sličnosti sa žrtvom i percipiranoj vjerojatnosti osobe da će se njoj dogoditi slična viktimizacija u budućnosti (Grubb i Harrower, 2009). Ukoliko se osoba identificira sa žrtvom, pretpostavlja da se nasilje može dogoditi i njoj (izbjegavanje opasnosti) te je zbog toga motivirana braniti se od okrivljavanja u slučaju da i sama doživi istu ili sličnu situaciju u budućnosti (izbjegavanje krivnje) (Ferrão i Goncalves, 2015). U skladu s navedenim, djevojke koje su navele da im radionice neće biti korisne u budućnosti jer „*Ne vjerujem da bi se to meni moglo desiti*“, „*Dovoljno sam pametna da se ne uvalim u glupe situacije*“ ili „*Stvarno ne znam kako netko može biti glup pa ne prepoznati znakove seksualnog nasilja. Meni se to ne bu dogodio!*“ su i jače podržavale mitove o seksualnom nasilju kako općenito tako i pojedinačno. Osim toga, unatoč tome što se mladima u svim radionicama naglašava da se osobama koje su doživjele seksualno nasilje teško otvoriti većina učenika ima sliku „tipične“ žrtve seksualnog nasilja što sugerira da se svakako mora nastaviti sa sličnim edukativnim radionicama.

2.3. Empatija

Prethodna istraživanja predrasuda prema različitim skupinama poput imigranata (npr. Miklikowska, 2018) pokazuju da je empatija longitudinalno povezana s nižim predrasadama. Stoga je kao jedan od indikatora učinka ovog projekta uključena i **empatija prema osobama koje su doživjele neki oblik seksualnog nasilja**. Empatija je mjerena skalom koja je sadržavala sedam pitanja na koja se odgovaralo na skali Likertovog tipa od pet stupnjeva: 1 = Uopće nije točno za mene; 5 = Potpuno je točno za mene. Raspon rezultata za pojedinog sudionika mogao se kretati od $M = 7$ do 35 (teorijska prosječna vrijednost = 21). Pri tome je viši rezultat ukazivao na izraženiju empatiju. Slično znanju i mitovima o seksualnom nasilju, i empatija je mjerena prije početka edukativnih radionica (T0) te nakon provedenih radionica, odnosno nakon sedam dana (T1) te nakon mjesec dana (T2).

Općenito, tri tematske radionice su podjednako učinkovite u poticanju empatije prema osobama koje su doživjele neki oblik seksualnog nasilja. Iako su rezultati na skali empatije bili značajno veći i kod djevojaka i kod mladića nakon provedbe preventivnog programa, učinak je nešto veći kod djevojaka nego kod mladića. Naposljetku, učenici su dobro prepoznali te usvojili moguće zapreke u prijavljivanju seksualnog nasilja. U sve tri točke učenici su kao prvi razlog najčešće navodili strah osobe koja je doživjela seksualno nasilje (od 47% za T0 do 86% za T2), i to strah od počinitelja (osveta, prijetnje žrtvi i članovima obitelji), strah od osuđivanja i etiketiranja od strane okoline (strah od osude, ismijavanja, strah da im se neće vjerovati, strah

da se počinitelja neće osuditi, strah da će izostati podrška i potpora drugih itd.). Nakon toga su učenici kao najčešći razlog navodili sram (od 38% za T0 do 79% za T2). Osim toga, kao razloge su navodili prijetnje (od 37% za T0 do 50% za T2), ucjenu (od 23% za T0 do 47% za T2), te izostanak povjerenja u naše zakone i institucije (od 11% za T0 do 21% za T2) i sl.

Iako nije utvrđena razlika u razlozima neprijavlivanja doživljenog seksualnog nasilja od strane hipotetskih žrtvi između mladića i djevojaka, djevojke su u realnim situacijama, odnosno kada su doživjele neki oblik seksualnog nasilja češće prijavljivale isto od mladića koji su doživjeli nasilje. Da podsjetimo, mladići su kao najčešće razloge vlastitog neprijavlivanja navodili „sram“. Tako je, na primjer, jedan mladić naveo „*Pa kako bi izgledalo da kažem da me je žena natjerala na seks. Još bih ispao i ped**.*“.

2.4. Odnos znanja, empatije i podržavanja mitova o seksualnom nasilju

Kao što se može vidjeti iz prethodnih odlomaka, iako se podržavanje mitova na općoj razini smanjilo i kod djevojaka i kod mladića, bez obzira na temu preventivnih radionica, podržavanje pojedinih mitova je podložno promjenama i ovisi o utjecaju nekih drugih, vanjskih čimbenika. Stoga su ispitani odnos znanja, empatije, osobnog doživljaja iskustva i podržavanja mitova o seksualnom nasilju.

Općenito, u svim točkama evaluacije više znanje, dobiveno i samoprocjenom i na „testu“ znanja, bilo je povezano s manjim podržavanjem mitova o seksualnom nasilju. Zanimljivo je da je podržavanje mitova bile jače povezano s rezultatima na „testu“ znanja nego sa samoprocijenjenim znanjem. Ovi rezultati sugeriraju da se svakako treba nastaviti s „formalnim“ edukacijama bez obzira na samoprocjene znanja učenika. Znanje je također bilo pozitivno povezano s empatijom. Ponovno su veće korelacije utvrđene s rezultatima na „testu“ znanja nego sa samoprocijenjenim znanjem. Naposljetku, viša empatija je bila povezana s manjim podržavanjem mitova o seksualnom nasilju. Treba napomenuti da je empatija u sve tri točke evaluacije (T0 = prije provedbe radionica/preventivnog programa; T1 = nakon tjedan dana; T2 = nakon mjesec dana) bila povezana s osobnim doživljajem nasilja od strane poznanika i nepoznate osobe. Suprotno tome, oni koji su doživjeli nasilje od strane člana uže i/ili šire obitelji su izvještavali o manjoj empatiji. Iako se ove korelacije mogu činiti malima treba napomenuti da je i postotak osoba koje su doživjele nasilje od članova obitelji nizak (3.5%). Za razliku od toga, podržavanje mitova o seksualnom nasilju je u sve tri točke evaluacije bilo povezano s doživljajem seksualnog nasilja od strane člana uže i/ili šire obitelji i romantičnog partnera/ice.

Ovi rezultati sugeriraju da na podržavanje mitova o seksualnom nasilju utječe velik broj različitih čimbenika koji su dijelom zahvaćeni i ovim radionicama. Dakle, svakako bi se trebalo nastaviti s provedbom ovakvih programa pri čemu bi jedan od ciljeva trebao biti fokusiranje na što veći broj čimbenika rizika koji su se u dosadašnjim istraživanjima i/ili praksi pokazali ključnima za razvoj mitova o seksualnom nasilju, ali i uključivanje čimbenika zaštite, poput empatije i znanja.

3. OPĆI ZAKLJUČAK

Iako je nešto više od polovice učenika ranije sudjelovalo u sličnim radionicama, treba istaknuti da unatoč tome što je tema prevencije različitih pojavnih oblika nasilja dio školskog kurikulumu svaki treći učenik nije do sada aktivno uključen u neki vid prevencije. S obzirom na navedeno, čini se da unutar pojedinih škola svi učenici nemaju jednaku priliku sudjelovati u preventivnim aktivnostima. Ovi su rezultati zabrinjavajući s obzirom da mladi često nisu svjesni da ono što čine je također oblik seksualnog nasilja. Da podsjetimo, nakon mjesec dana mladi su više podržavali mit „*Dodirivanje grudi i stražnjice je izraz prijateljskog koketiranja*”. Osim toga, trećina učenika doživjela je neki vid seksualnog nasilja od strane drugih osoba, međutim, više od pola ih nije nikome prijavilo. Ako jesu, najčešće su se povjeravali prijateljima, a ne drugim odraslim (stručnim) osobama ili institucijama. Da podsjetimo, trećina učenika se nije mogla sjetiti institucije kojoj bi se mogli javiti u slučaju da oni ili netko njima doživi neki oblik nakon mjesec dana.

Općenito, i nakon tjedan i nakon mjesec dana došlo je do porasta znanja i empatije, dok se podržavanje mitova o osobama koje su doživjele seksualno nasilje smanjilo. No, nakon mjesec dana je utvrđeno jače podržavanje pojedinih mitova, kako kod djevojaka tako i kod mladića, te bi svakako u nastavku realizacije preventivnog programa trebalo povesti o tome računa.

4. LITERATURA

- Ferrão, M., C. i Gonçalves, G. (2015). Rape Crimes Reviewed: The Role of Observer Variables in Female Victim Blaming. *Psychological Thought*, 8(1), 47–67.
- Grubb, A., R. i Harrower, J. (2009). Understanding attribution of blame in cases of rape: An analysis of participant gender, type of rape and perceived similarity to the victim. *Journal of Sexual Aggression*, 15(1), 63 – 81.
- Jimenez, J., A. i Abreu, J., M. (2003). Race and sex effects on attitudinal perceptions of acquaintance rape. *Journal of Counseling Psychology*, 50, 252-256.
- Miklikowska M. (2018). Empathy trumps prejudice: The longitudinal relation between empathy and anti-immigrant attitudes in adolescence. *Developmental psychology*, 54(4), 703–717.
- Pavković, M. (2008). *Vjerovanje u pravedan svijet i religioznost kao odrednice prihvatanja mitova o silovanju*. Zagreb: Odsjek za psihologiju Hrvatskih studija u Zagrebu.
- Shaver, K., G. (1970). Defensive Attribution: Effects of Severity and Relevance on the Responsibility Assigned for an Accident. *Journal of Personality and Social Psychology*, 14(2), 101-113.
- Slavikovski, L. (2018). Znanja, iskustva i stavovi studenata/ica relevantnih fakulteta o seksualnom nasilju. Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji: Diplomski rad
- Xenos, S. i Smith, D. (2001). Perceptions of rape and sexual assault among Australian adolescents and young adults. *Journal of Interpersonal Violence*, 16(11), 1103-1119.